

του ότι από τὴ στιγμὴ ἐκείνη δὲν ὑπάρχει πιά ἰδιοκτησία στὴ γῆ, δὲ θέσπισε τίποτα ποὺ νὰ βάζει στὴ θέσῃ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἓνα ἄλλο καθεστῶς καὶ σύστημα, κ' ἔτσι μιμήθηκε οὐσιαστικὰ πέρα γιὰ πέρα τὴν τακτικὴ καὶ τὴν ἀνεύθυνα ροπὴ τῶν προδρόμων τοῦ τοῦ 12' αἰῶνα, εἰδικώτερα τοῦ Μπολοτνίκωφ, τοῦ δεύτερου φευτο - Δημήτρη καὶ τοῦ Στέγκα Ράζιν. Καὶ πρὶν ἀκόμα βγεῖ τὸ παραπάνω διάταγμα, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὸ πραξικόπημα τοῦ «Ὀκτωβρίου», οἱ στρατιῶτες ποὺ γύριζαν ἀπὸ τὰ μέτωπα στὰ χωριά τους, οἱ περισσότεροι μάλιστα λιπατακτώντας, εἶχαν θέσει σ' ἐφαρμογὴ τὰ συνθήματα τῶν μπολσεβίκων καὶ χρησιμοποιοῦντας ὡς κύριο μέσο ἐπιβολῆς τὴν πυρπόληση καὶ τὴ λεηλασία εἶχαν καταργήσει τὴν ἰδιοκτησία στὴ γῆ. Τὸ διάταγμα τοῦ Λένιν ἀρκέστηκε μόνο νὰ κυρώσει καὶ νομιμοποιήσει τὴν ἀναρχία καὶ τὸ χάος ποὺ εἶχαν ἐξαπολυθεῖ στὴν ὕπαιθρο. Οἱ νέοι νόμοι καὶ τὰ νέα συστήματα ἤρθαν πολὺ ἀργότερα. Ἡ μόνη βασικὴ ἀρχὴ ποὺ ἐπικράτησε στὰ πρῶτα βήματα τοῦ νέου καθεστώτος (ἂν μπορούμε βέβαια νὰ τὴν ποῦμε «ἀρχὴ») ἦταν τὸ ἀσύδοτο μοίρασμα τῆς γῆς σὲ ὅλους, καὶ ὄχι ἡ ὀργανωμένη ἐθνικοποίηση. Τὸ μοίρασμα αὐτό, φυσικά, ἔγινε ὅπως - ὅπως, χωρὶς κριτήρια κοινὰ σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες, μὲ πρωτοβουλίες τοπικῆς τῶν πιὸ τολμηρῶν καὶ πιὸ ἀποφασιστικῶν, τῶν ποικιλώνυμων σοβιετ καὶ ἐπιτροπῶν ποὺ ξεφύτρωσαν παντοῦ. Ἡ ἐθνικοποίηση ὡς ἰδέα ἢ σωστότερα ὡς λέξη παραμέρισε τὴ λέξη «ἰδιοκτησία», στὴν οὐσία ὅμως ἡ ἀγροτικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1917 σήμανε μιὰν ἀκόμα μεγαλύτερη ἐξατομίκευση τῆς γῆς, πράγμα ποὺ ἐπικυρώθηκε μάλιστα καὶ ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ κώδικα τοῦ 1922. Γιὰ τὸν Λένιν δὲν εἶχε σημασία τὸ σύστημα ποὺ θάμπαινε στὴ θέσῃ ἐκείνου ποὺ ἔπρεπε νὰ καταργηθεῖ· σημασία γιὰ τὸν Λένιν εἶχε ἡ κατάργηση, ἡ ἄρνηση, ἡ διάλυση, ἡ ἐπίταση τοῦ χάους καὶ τοῦ κενοῦ, ἡ ἐξαπόλυση τῶν δυνάμεων ποὺ θὰ σάρωναν τοὺς παλαιότερους θεσμούς, ποὺ θὰ πυρπολοῦσαν καὶ θὰ ἔσφαζαν, ποὺ θὰ ἰσοπέδωναν τὰ πάντα. Καὶ δὲν ὑπάρχουν καλύτερα μέσα γιὰ τὴν ἰσοπέδωση ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ τὸ θάνατο.

5. — Τὸ θάνατο τὸν ἐπικαλέσθηκε ὁ Λένιν ὡς κύριο συνεργάτη καὶ βοηθό του στὸ ἱστορικὸ ἔργο ποὺ ἀνάλαβε νὰ πραγματοποιήσει. Τὸ ὅτι τὸ πραξικόπημα τοῦ «Ὀκτωβρίου» δὲ βρῆκε σοβαρὴ ἀντίσταση — μόνο στὴ Μόσχα χρειάστηκε μερικὲς μέρες γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ — αὐτὸ δὲν ἔκανε τὸν Λένιν καὶ τοὺς φί-

λους του να γίνουν πιο άνθρωπινοι και να δείξουν γενναιοφροσύνη απέναντι των δυνάμεων που έπεσαν. Χρησιμοποιώντας ως άφορμή το γεγονός ότι μερικοί στρατηγοί πήραν την πρωτοβουλία ν' αντισταθούν στο νέο καθεστώς, καθιέρωσαν την πιο «νόμιμη» τρομοκρατία που γνώρισε η ιστορία. Η τρομοκρατία στη Γαλλική Έπανάσταση είχε ως κύριο ήθικo και ψυχολογικό κίνητρο τις έμφύλιες ρήξεις μέσα στους ίδιους τούς κόλπους των επαναστατών. Στη Ρωσία οι τέτοιες ρήξεις, από τη στιγμή που πήραν οι μπολσεβίκοι την έξουσία στα χέρια τους, ήταν άγνωστες. Η έθνοσυνέλευση, που οι εκλογές για τη συγκρότησή της είχαν προκηρυχθεί πριν από το κομμουνιστικό πραξικόπημα και έγιναν το Δεκέμβριο του 1917, διαλύθηκε τον Ιανουάριο του 1918, όταν διαπιστώθηκε ότι η πλειοψηφία αντιπροσώπευε τις μετριοπαθείς σοσιαλιστικές ροπές, χωρίς καμιάν αντίσταση. Ωστόσο, η τρομοκρατία εξαπολύθηκε ως «νόμιμο» όπλο του κράτους και μάλιστα όχι μόνο σ' εκείνες τις επαρχίες όπου η προσέγγιση άντεπαναστατικών στρατευμάτων ή, αργότερα, των ανεπαρκών έκστρατευτικών σωμάτων που έστειλαν οι Γάλλοι, οι Άγγλοι και αυτοί οι Άμερικανοί, καθιστούσε ίσως τὰ αντίποινα ή τὰ μέτρα του τρόμου αναγκαία, αλλά παντού, σ' ολόκληρη τη Ρωσία. Η τρομοκρατία έγινε, ως «νόμιμο» όπλο του κράτους, καθεστώς μόνιμο στη κομμουνιστική Ρωσία και, με τη συχνότητα κυμάτων που άλλοτε ογκώνονται και άλλοτε μοιάζουν κάπως πεσμένα, χαρακτηρίζει τη ζωή της ως τὰ σήμερα. Υπολογίζεται ότι τουλάχιστον δέκα εκατομμύρια Ρώσοι έχασαν τη ζωή τους στα τρία πρώτα χρόνια που έπακολούθησαν την επικράτηση του Λένιν στη Ρωσία.

Ο Τρότσκι, όπως είδαμε και παραπάνω, αναγκάστηκε στα 1920, παίρνοντας φυσικά έντολή από τον Λένιν και το πολιτικό γραφείο του κομμουνιστικού κόμματος, να γράφει ένα ολόκληρο βιβλίο για ν' απαντήσει στην κριτική του Κάουτσκι. Το βιβλίο του «Τρομοκρατία και Κομμουνισμός» (ή «Αντι - Κάουτσκι») είναι μια έξυπνότερη άπολογία που ωστόσο, μ' όλη την έξυπνάδα και διαλεκτική εύχέρεια του συγγραφέα, στέκεται μόνο και μόνο αν την πάρουμε σαν τον άπολογισμό της πιο κυνικής απανθρωπίας. Ο Τρότσκι παραπέμπει στα μεγάλα προηγούμενα της ιστορίας : στη θρησκευτική μεταρρύθμιση, στην αγγλική επανάσταση του ΙΖ' αιώνα, στη μεγάλη γαλλική επανάσταση, στον

ἐμφύλιο πόλεμο τῶν Ἀμερικανῶν, στὴν κομμούνια τοῦ Παρισίου. Παντοῦ προβάλλει ἡ τρομοκρατία. Γράφοντας, βέβαια, στὰ 1920, τοῦ ἦταν εὐκολώτερο νὰ παραβάλλει τὴν τρομοκρατία πού σημειώθηκε στὶς παραπάνω περιστάσεις μὲ τὴν τρομοκρατία πού σημειώθηκε στὴ Ρωσία. Στὰ 1920 δὲν εἶχε ἀκόμα ὑπερνικηθεῖ τὸ «πολεμικὸ» στάδιο τοῦ ρωσικοῦ κομμουνισμοῦ, κ' ἔτσι ἦταν κάπως εὐκόλο, ἀποφαιώπωντας πολλὰ πραγματικὰ γεγονότα, νὰ τὰ ρίξει ὅλα στὴν ἄμυνα τοῦ κράτους, πού στὸ διάστημα τῆς τριετίας εἶχε ἀνοιχτὰ μέτωπα στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων μὲ ἐχθροὺς τοὺς ξένους ἢ τοὺς Ρώσους ἀντεπαναστάτες, τὸν Κολτσάκ, τὸν Ντενίκιν καὶ ἄλλους. Ὁμολογώντας ὁ Τρότσκι ὅτι ἡ κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὰ σοβιέτ, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1917, ἔγινε χωρὶς ἀντίσταση, γιατί ἡ ἀστική τάξη εἶχε χάσει τὸ ἠθικὸ της, καὶ ὅτι οἱ πιὸ πολλές ἐπαρχιακὲς πόλεις παραδόθηκαν στὰ σοβιέτ μ' ἓνα ἀπλὸ τηλεγράφημα πού ἔφτασε ἀπὸ τὴν Πετρούπολη ἢ ἀπὸ τὴ Μόσχα, λέει ὅτι ἡ «κόκκινη τρομοκρατία» δὲ θὰ ἦταν ἀνάγκη κἂν νὰ ἐκδηλωθεῖ ἀν μὲ τὴν ὄθηση καὶ προτροπὴ τῶν ξένων δὲν ἄρχιζαν, ἀμέσως ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῶν σοβιέτ, οἱ ἀντεπαναστατικὲς ἐνέργειες. Ὅταν ἡ κόκκινη τρομοκρατία, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ ἴδιος, ἐκδηλώθηκε ἀργότερα κ' ἐναντίον του, θὰ κατάλαβε ὁ Τρότσκι ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος καὶ οἱ ἀντεπαναστατικὲς ἐνέργειες μπορεῖ νὰ χρησίμευσαν ὡς πρόσχημα, δὲν ἦταν ὅμως καὶ ὁ ἀληθινὸς λόγος πού ὤθησε τοὺς μπολσεβίκοις νὰ σκοτώσουν ἐπάνω ἀπὸ ἐξήμιση χιλιάδες δασκάλους κ' ἐπάνω ἀπὸ 355 χιλιάδες μέλη τῆς λεγόμενης «ἰντελλιγκέντσια». Ὁ Τρότσκι γράφει : «Ἡ τρομοκρατία τοῦ τσαρισμοῦ στρεφόταν ἐναντίον τοῦ προλεταριάτου. Ἡ τσαρική χωροφυλακὴ ἐπνιγε τοὺς ἐργάτες πού ἀγωνίζονταν γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς. Οἱ δικές μας Ἑκτακτὲς Ἐπιτροπὲς τουφεκίζουν τοὺς μεγαλογαιοκτῆμονες, τοὺς κεφαλαιοκράτες, τοὺς στρατηγούς πού προσπαθοῦν ν' ἀποκαταστήσουν τὸ κεφαλαιοκρατικὸ καθεστῶς. Τὴν καταλαβαίνετε αὐτὴ τὴν... ἀπόχρωση; Γιὰ μᾶς τοὺς κομμουνιστὲς εἶναι πάρα πάνω ἀπὸ ἀρκετὴ». Ἔτσι ἔγραφε ὁ Τρότσκι στὰ 1920, παρουσιάζοντας ὡς «στρατηγούς» καὶ «μεγαλογαιοκτῆμονες» τοὺς χιλιάδες χωρικοὺς καὶ μικροαστοὺς πού ἔπασσαν θύματα τῆς τρομοκρατίας στὰ πρῶτα τρία χρόνια τοῦ ἐρυθροῦ καθεστώτος. Ὡς μεγαλογαιοκτῆμονας καὶ καπιταλίστας θὰ

κυνηγήθηκε, φαίνεται, ο ίδιος ο Τρότσκι αργότερα, όταν ο Στάλιν χρειάστηκε να τον ξεπαστρέψει!

Ἡ τρομοκρατία στὴ Ρωσία ἔγινε σκοπός. Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις πού μνημονεύει ὁ Τρότσκι στὸ βιβλίο του, καταφεύγοντας σὲ ἱστορικά προηγούμενα, ἦταν ἀπλὸ μέσον ἢ ἦταν κάτι λιγότερο κι' ἀπὸ μέσο ψυχραίμα ὑπολογισμένο· ἦταν ἀποτέλεσμα ἀναρχίας, συνάρτηση ἀκαθοδήγητων παθῶν, ἐνέργεια ἄμεση καὶ βιολογικὰ ἀδέσμευτη. Στὴ Ρωσία, μπορεῖ νὰ πρόβαλε ἡ τρομοκρατία ὡς συνάρτηση ἀκαθοδήγητων παθῶν στὴν ὑπαιθρο, ὅταν μὲ τὴν ἐμμεση ἐνοχὴ τοῦ Λένιν ἐξαπολύθηκε, πρὶν ἀκόμα τὸ σοβιετικὸ κράτος, ὡς κράτος « ὀλοκληρωτικὸ », ὀργανωθεῖ. Ὅσο ἄμωρς προχωροῦσε ἡ ὀργάνωση τοῦ κράτους ἐπάνω στὴν ἱστορικὰ πρωτότυπη ἀρχὴ τοῦ « ὀλοκληρωτισμοῦ », τόσο ἡ τρομοκρατία γινόταν κάθε μέρα ἢ κάθε νύχτα καὶ περισσότερο « σκοπός ».

Ὁ τρόμος ἔγινε ἀμέτρητες φορὲς ὁ ὑπέρτατος νόμος στὴν ἱστορία. Καθοδήγησε ὡς ἀτομικὸς φόβος τοὺς ἀνθρώπους στὶς πιὸ ταπεινὲς πράξεις ἢ καμιά φορά, πολὺ σπανιώτερα, καὶ σὲ πράξεις ἔντιμες, ἀκόμα καὶ γενναῖες. Κάμποσοι εἶν' ἐκεῖνοι πού φάνηκαν γενναῖοι ἀπὸ φόβο. Τὸ κράτος, ὁμῶς, τοῦ φόβου, τὸ κράτος τοῦ τρόμου πού εἶν' ὁ ὑπερθετικὸς τοῦ φόβου, εἶναι πάντοτε ἓνα κράτος σκοτεινὸ καὶ μαῦρο, ἀναγγέλλει καὶ σημειώνει στὴν ἱστορία τὶς « νύχτες » τῆς. Κ' οἱ νύχτες τῆς ἱστορίας εἶναι πολὺ περισσότερες ἀπὸ τὶς μέρες τῆς. Ὁ Ἄντρέ Σενιέ, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1791, δυὸ χρόνια πρὶν ἀνεβεῖ στὸ ἰκρίωμα γιὰ νὰ παραδώσει τὸ νεαρὸ κεφάλι του στὴ λαιμητόμο, ἔγραψε ἓνα δοκίμιο γιὰ τὸ φόβο. Ἦδη τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1791, ὁ « ἐπαναστάτης » Σενιέ διαπίστωνε ὅτι ἡ ἐπανάσταση εἶχε διαρκέσει περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε (τὴ διαπίστωση αὐτὴ τὴν εἶχε κάνει μάλιστα ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1790 σὲ μιὰν ἄλλη ἔξοχη διατριβὴ του) καὶ ὅτι τὸ Παρίσι ὀλοκληρὸ εἶχε καταντήσει, πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐξαπόλυση τῆς μεγάλης τρομοκρατίας, ὁ ναὸς τοῦ φόβου. Τὸ δοκίμιο τοῦ Σενιέ γιὰ τὸ φόβο — γιὰ τὸ φόβο πού κατεῖχε ὄλους μὴν τύχει καὶ τοὺς πούν « ἀριστοκράτες » — εἶν' ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ πνευματικὰ δημιουργήματα πού βγήκαν ἀπὸ τὴν καρδιὰ καὶ τὴ σκέψη ἑνὸς ἀνθρώπου σὲ μιὰ κρίσιμη ὥρα τῆς ἱστορίας. Τὸ ὅτι, ὡστόσο, μπόρεσε ἓνας ἀνθρωπος πού ζοῦσε στὸ Παρίσι τὴν ὥρα ἐκείνη νὰ γράφει γιὰ τὸ φόβο καὶ νὰ ὑπογράφει μάλιστα τὸ δοκίμιό του λέγοντας χαρακτηριστικὰ καὶ

χαριτωμένα ότι μπορεί να πρόσφερε αρκετές θυσίες κι' ο ίδιος στο βωμό του φόβου, αλλά ότι δεν ήταν διατεθειμένος να κάνει και τη θυσία να κρύψει τ' όνομα του συγγραφέα, αυτό μονάχο του δείχνει την απόσταση που χωρίζει το επαναστατημένο Παρίσι από την κομμουνιστική Ρωσία. Ούτε στη Γαλλική Έπανάσταση, ούτε σ' οποιαδήποτε άλλη περίοδο της ιστορίας που έδωσε στη νύχτα, στο σκοτάδι και στον τρόμο τα πρωτεία, δεν έλειψε από το τείχος του τρόμου ή ρωγμή. Ο Μιχαήλ Ψελλός έζησε και είδε το ξέσπασμα του όχλου στις 19 'Απριλίου του 1042 στην Κωνσταντινούπολη. Είδε τις γυναίκες που ως τότε ήταν φυλαγμένες στα έσωτερα τών σπιτιών να βγαίνουν στους δρόμους και να γίνονται Μαινάδες. Είδε και τρόμαξε. Κι' όνόμασε αυτό που είδε (ο τρόμος τον έκανε ποιητή και του χάρισε τη δύναμη για μιά θαυμαστή διατύπωση) « μέγα και δημοσιώτατον μυστήριο ». Τί σήμανε όμως ή μέρα εκείνη του 1042 ; Δέ σήμανε τίποτ' άλλο παρά ένα ξέσπασμα. Τί σήμαναν όλες εκείνες οί φοβερές σκηνές τρομοκρατίας που περιγράφει ο Δίων στη Ρωμαϊκή 'Ιστορία του και που έκαναν τη Ρώμη να πέφτει από τις πιο λαμπρές και φωτεινές ήμέρες στις πιο μαύρες νύχτες ; Ξεσπάσματα παθών, παθολογικά φιλόδοξων ανθρώπων εκδικητικές ενέργειες, άκαθοδήγητων ή έστω και καθοδηγημένων παθών συνέπειες, σεισμοί και καταιγίδες ήταν όλα όσα ή ιστορία μ'ας πρόσφερε ως τον Κ' αιώνα ως εικόνες τρόμου. Στη Γαλλική Έπανάσταση παρατάθηκε ή νύχτα του τρόμου πολύ περισσότερο άπ' ό,τι ό 11' αιώνας, ύστερ' από τόσα « φώτα », ήταν δικαιολογημένο να επιτρέψει. 'Αλλά και μέσ' στη νύχτα αυτή που στοίχισε τη ζωή μυριάδων άθώων και έναρετων ανθρώπων. ό τρόμος έγινε ό υπέρτατος νόμος της ιστορίας, όχι όμως και ό σκοπός του κράτους. "Οχι μόνον ό Δαντόν και οί φίλοι του, αλλά κι' αυτός ό Ροβεσπιέρρος και οί δικοί του, ήρθε ή στιγμή που σκέφθηκαν, ύστερ' από τον άφανισμό των Γιρονδίνων, δηλαδή ύστερ' από τό Μάιο του 1793, ότι ή τρομοκρατία παρατράβηξε. Συνασπισμένοι ακόμα ό Δαντόν και ό Ροβεσπιέρρος στέλνουν στη λαϊμητόμο τόν 'Εμπέρ, τόν Φάμπρ ντ' 'Εγκλαντίν και άλλους, που ήταν οί άκαταλόγιστοι κήρυκες του χάους, του τρόμου και της καταστροφής. Ο Ναπολέων έλεγε ότι στην Τουλώνα, όπου είχε συνδεθεί στενά με τόν Αύγουστινο Ροβεσπιέρρο, είχε δει έπιστολές του Μαξιμιλιανού Ροβεσπιέρρου προς τό νεό-

τερο αδερφό του, έπιστολές που καυτηριάζανε τις υπερβολές των τρομοκρατών λέγοντας ότι οι υπερβολές αυτές άτιμάζουν και σκοτώνουν την Έπανάσταση. Γι' αυτό και στο σημείωμά του για τη Συμβατική Συνέλευση, που το υπαγόρευσε ο Ναπολέων στην Άγία Ελένη, ισχυρίζεται ότι όταν ήρθε η ώρα να σταλεί κι' ο Δαντόν με τους φίλους του στη λαιμητόμο, ο Ροβεσπιέρρος δίστασε πολύ, και αν στο τέλος θυσίασε τον Δαντόν και το στενό του φίλο και συμφοιτητή Κάμιλλο Ντεμουλέν που είχαν ζητήσει τον τερματισμό της τρομοκρατίας, αυτό τόκανε μόνο και μόνο γιατί δεν τόλμησε να τους υποστηρίξει και ν' αντίσταθεί στους έξαλλους, όπως ο Μπιγιώ - Βαρέν και ο Κολλάρ - ντ' Έρμπουά που κυριαρχούσαν ακόμα στην Έπιτροπή της Κοινής Σωτηρίας και στη μάζα των Ίακωβίνων. Την εικόνα αυτή του Ροβεσπιέρρου την επικυρώνει κι' ο Άνρι Μπερώ στο βιβλίο του «Ο φίλος μου ο Ροβεσπιέρρος». Μόνον οι Ίακωβίνοι ως ασύδοτη μάζα μπορούν ίσως να θεωρηθούν (κ' έτσι τους βλέπει άλλωστε κι' ο Τρότσκυ στο βιβλίο του «Τρομοκρατία και Κομμουνισμός») ως πρόδρομοι των μπολεσεβίκων στην αναγωγή του τρόμου σε σκοπό. Ωστόσο, και οι Ίακωβίνοι ως άμορφη μάζα ούτε θεωρητικά μπόρεσαν να συλλάβουν το «όλοκληρωτικό» κράτος που συνάρτησή του είναι η τρομοκρατία ως σκοπός, ούτε πρακτικά κατάφεραν να έδραιώσουν το καθεστώς τους ως «κράτος». Ουσιαστικά ισχύει και για τα φοβερά έτη της μεγάλης τρομοκρατίας (1793 - 1794) ό,τι λέει ο Σατωμπριάν στα θαυμάσια άπομνημονεύματά του για το έτος 1790 που το πέρασε στο Παρίσι πριν φύγει για την Άμερική. Πολλά κεφάλια είχαν κιόλας πέσει, κι' ο λαός είχε γίνει όχλος περιφέροντάς τα και χοροπηδώντας γύρω τους. Ο καννιβαλισμός είχε εισβάλει ξανά στην καρδιά της Ιστορίας. Και γράφει ο Σατωμπριάν ότι διαβάζοντας πριν από τη Γαλλική Έπανάσταση την Ιστορία των δημόσιων ταραχών σε διάφορους λαούς, δεν καταλάβαινε το πώς μπορούσε κανένας να ζει στους χρόνους εκείνους, το πώς μπορούσε ο Μονταίνιος να συγγράφει, όταν από στιγμή σε στιγμή κινδύνευε να άπαχθεί από τους καθολικούς ή τους Ούγενότους. Και το κατάλαβε ο Σατωμπριάν όταν έζησε ο ίδιος στο Παρίσι την πτώση της Βαστίλλης, παρακολουθώντας την μάλιστα, αυτός ο άριστοκράτης, ως άμεσος θεατής, και όταν σ' άλλες, ακόμα πιο δραματικές, περιστάσεις αντίκρυσε το θάνατο με διπλάσια

σμένο (ὅπως λέει ὁ ἴδιος) τὸ αἶσθημα τῆς ζωῆς μέσα στὴ νύχτα τῶν παθῶν. Θα μπορούσε ὅμως νὰ αἰσθανθεῖ τὸ ἴδιο ὕστερ' ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1917 στὴ Μόσχα ἢ στὴν Πετρούπολη;

6. — Ὁ Λένιν, διερμηνεύοντας μιὰ διάχυτη τάση στὸ ρωσικὸ κομμουνισμό, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποια προσωπικὴ δημιουργικὴ πρωτοβουλία, ἐγκαινιάζει στὴν ἱστορία τὸ «ὀλοκληρωτικὸ» κράτος, καὶ μαζί του τὴν τρομοκρατία ὡς «σκοπὸ». Ὁ ὀρισμὸς τοῦ «ὀλοκληρωτικοῦ» κράτους εἶναι ἀπλός. Εἶναι ἡ βαρβαρότητα μέσ' στὸν πολιτισμό. Στους βαρβάρους πού εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τους βάρβαροι, ὁ «ἄνθρωπος» δὲν ὑπάρχει ἀκόμα ἢ ἀρχίζει μονάχα νὰ ξυπνάει. Φυσικὸ, λοιπόν, εἶναι νὰ μὴν ἔχει τὸ «κράτος» τῶν βαρβάρων τόπο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴν προσωπικὴ του συνείδηση. "Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στὸ προϊστορικὸ καθεστῶς ἦταν οἱ ἴδιοι ἢ σχεδὸν οἱ ἴδιοι. Ὁ «ἄνθρωπος» ὅμως γεννιέται ὅπου ἀκριδῶς οἱ ἄνθρωποι παύουν νὰ εἶναι ὅλοι οἱ ἴδιοι. Στους βαρβάρους πού ἔχουν κι' αὐτοὶ βέβαια τὴν ἐξέλιξή τους καὶ περνοῦν ἀπὸ πολλὰ στάδια προϊστορικὰ πρὶν φτάσουν στὴν ἱστορία καὶ στὸν ἀνθρωπισμό, ὁ «ἄνθρωπος» γεννιέται φυσιολογικὰ μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῆς ἀνωθυμίας ὡς ἀρχηγὸς καὶ τύραννος ἢ προφήτης καὶ σωτήρας. Κι' ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη πού γεννιέται ὁ «ἕνας», γεννιέται κι' ὁ «δεύτερος», γεννιέται καὶ ὁ κάποιος ἄλλος, γεννιοῦνται ἀμέτρητοι «ἄγνωστοι». Ἱστορικὰ ἀσύλληπτες εἶναι οἱ φυσικὲς καὶ ψυχικὲς διαδικασίες πού σημειώθηκαν στὰ βάθη τῶν συνειδήσεων καὶ τοῦ ἄπειρου χρόνου καὶ πού μᾶς ἔφεραν ὡς τὸ κατῶφλι τῆς ἱστορίας. Οἱ βάρβαροι, ὅπως τοὺς εἶδε ὁ Τάκιτος, δηλαδὴ οἱ βάρβαροι πού ἐξαπολύθηκαν μὲ τὶς ἐπιδρομὲς τους γιὰ νὰ εἰσβάλουν στὸ χῶρο τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, δὲν ἦταν πιά βάρβαροι στὴν πρωταρχικὴ τους ὄντοτητα, τὴ λογικὰ καὶ ἠθικὰ γιὰ μᾶς ἀσύλληπτη. Ὅπου ὑπάρχει ὁ ἥρωας, ἔχει ξυπνήσει ὁ «ἄνθρωπος». Καὶ ὁ Ἀρμίνιος ἦταν ἥρωας. Γι' αὐτὸ στους βαρβάρους πού περιγράφει ὁ Τάκιτος, τὸ «κράτος» ἔχει πάψει νᾶναι πέρα γιὰ πέρα «ὀλοκληρωτικὸ». Ὑπάρχουν ἤδη στὴ σφαῖρα τῆς ζωῆς τους οἱ ἀρχές τῆς τιμῆς, τῆς κάποιας προσωπικῆς εὐθύνης, πού εἶν' ἀνεκτὴ ὡς δῶρο φυσικὸ καὶ πού ἂν ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὸ ἐπίσημα καθιερωμένο συμφέρον τῆς κοινότητος συζητιέται κάπως καὶ δὲ χτυπιέται προκαταβολικὰ καὶ δογματικὰ. Ἡ φύση δὲ γνωρίζει τὸ δόγμα. Δὲν τὸ γνωρίζει πάντως ἀπὸ τὴ στιγμή πού

ἀφίνει τὸν « ἄνθρωπο » νὰ ὑπάρχει. « Ὀλοκληρωτικὸ » στὴν ἀπόλυτη ἔννοια τοῦ ὅρου δὲ μπορεῖ νὰ ὑποτεθεῖ παρὰ μόνο ἐκεῖνο τὸ προϊστορικὸ καθεστῶς ποὺ στοὺς κόλπους του εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀνύπαρκτος. Ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ βαρβαρότητα ἀπόλυτη.

Ἡ βαρβαρότητα ὁμῶς αὕτη ποὺ ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ, πρὶν ἀπὸ κάθε ἴχνος πολιτισμοῦ, εἶναι φυσικὴ, εἶναι μιὰ ἠθικὰ οὐδέτερη κατάσταση, ὅπως ἡ ἀγέλη τῶν ζῶων. Ἡ βαρβαρότητα, ἀντίθετα, ποὺ σημειώνεται μέσ' στὴν ἐξελιγμένη ἱστορία μετὰ τὴν ἀπόπειρα τοῦ « ὀλοκληρωτισμοῦ », δηλαδὴ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ὑπόταγῆς τῶν συνειδησέων σ' ἓνα ἐνιαῖο καὶ μονοκόμματο σχῆμα ἡθους καὶ σκέψεων, εἶναι κάτι τὸ βαρύτερα ἀφύσικο, εἶναι μιὰ παραβίαση τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Ἡ βαρβαρότητα αὕτη πάει νὰ πνίξει τὸν ἄνθρωπο ποὺ ὑπάρχει, ποὺ ἔμαθε νὰ ἀγαπάει καὶ νὰ πονάει, ποὺ ἔμαθε νὰ προτιμᾷ καμιά φορά καὶ τὴ μοναξιά ἀπὸ τὴν κοινότητα ἢ τὴ φιλία μετὰ τὸν πολιτικὸν τοῦ ἀντίπαλο ἀπὸ τὴ φιλία μετὰ τὸν ὁμοϊδεάτη του.

Σ' αὐτὲς τὶς ἀπλὲς παρατηρήσεις βρίσκεται ὀλόκληρο τὸ πρόβλημα. Ὁ ἄνθρωπος — καὶ εἶδαμε στὸ δεύτερο κεφάλαιον ὅτι ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅτι δὲν εἶναι πρόληψη ἢ ὑπόστασις του — δὲν κινδυνεύει ἀπὸ τὸν κομμουνισμὸ ὡς οἰκονομικὸ σύστημα, ὡς ἐξωτερικὸ πλαίσιο καὶ καθεστῶς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος κινδυνεύει ἀπὸ τὸ πείραμα τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ ποὺ ἄρχισε στὰ 1917 στὴ Ρωσία καὶ ποὺ, συνδυασμένον ἀναγκαστικὰ μετὰ τὴν τρομοκρατία ὡς μόνιμο ὄπλο τοῦ κράτους, πάει νὰ πνίξει κάθε προσωπικὰ ὑπεύθυνον στοιχεῖον μέσ' στὴ συνείδησή του, πάει νὰ ἰσοπεδώσει τὶς ψυχὰς καὶ τὰ πνεύματα προκαλώντας μιὰν ἀφύσικη βαρβαρότητα μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ πιὸ ἐξελιγμένου τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, πάει νὰ ἀρνηθῆ μετὰ τὴ βία καὶ τὴν τρομοκρατία ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέσα σὲ χιλιάδες χρόνια μεγάλης καὶ ὀδυνηρῆς ψυχικῆς ἐμπειρίας ἀνακάλυψε μέσα του ὡς λόγος καὶ νόημα τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ Λενινισμὸς, βασιζόμενος βέβαια καὶ σ' ἀρκετὰς πολιτικὰ ἀνεύθυνες θεωρητικὰς ἐκφράσεις καὶ φάσεις σκέψεων τῶν Μάρξ καὶ Ἐνγκελς, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀλλαγὴ στὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιχειρηθῆ καὶ νὰ πετύχει χωρὶς τὸν « ὀλοκληρωτικὸν » ἔλεγχον τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ κράτος, χωρὶς τὴν τρομοκρατία καὶ τὴν βία σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Γιὰ τὸν Λενινισμὸν, ἔμπόδιον στὴν πραγματοποίησιν τοῦ κομμουνισμοῦ δὲν εἶναι μόνο οἱ

κεφαλαιοκράτες ή ο Κολτσάκ και ο Βράνγκελ, αλλά και ή αίσθη-
ματολογία του μικροαστού, ή καλωσύνη άπέναντι του κατατρεγ-
μένου που ζητάει άσυλο στο σπίτι ή στην καρδιά μας, ή φιλία
μας μ' έναν άνθρωπο που δέν ανήκει στο κομμουνιστικό κόμμα
ή και ή ύπερβολικά προσωπική φιλία μας μ' ένα μέλος του
Ίδιου του κομμουνιστικού κόμματος, ή οίκογενειακή άλληλεγγύη
και ή συζυγική άφοσίωση ως αυτόνομο ήθικό γεγονός που μπο-
ρεί σε όρισμένη κρίσιμη στιγμή να συναγωνισθεί το κομματικό
χρέος, ή προτίμησή μας για ένα ποίημα ή μιá μουσική σύνθεση
που χωρίς νάχει μιάν άμεσα σχέση με την πολιτική δέν είναι
ώστόσο έκφραση του κομματικού δόγματος ή δέν ύπηρετεί άμεσα
το κόμμα, το όνειροπόλημα του έφηβου που ώσπου να βρεί τον
έαυτό του ύπεύθυνα έχει ανάγκη να ξεπεράσει κάθε έμπειρική
πραγματικότητα, άρα και τον κομμουνισμό. "Όλα αυτά, για το
Λενινισμό, είναι έμπόδια, είναι «μπουρζουάδικες» προλήψεις,
είναι κίνδυνοι που πρέπει ν' αντιμετωπισθούν με την τρομο-
κρατία. "Όπως τουφεκίστηκε ο Κολτσάκ, έτσι πρέπει να τουφε-
κιστούν και όσοι χωρίς να σηκώσουν τα όπλα κατά του κομμου-
νισμού τολμούν να σταθούν παράμερα ως άνθρωποι συναισθη-
ματικά και ήθικά ελεύθεροι. "Ένας άσιατικός μηδενισμός και
άπάνθρωπος φανατισμός έκανε τον κομμουνισμό να έξαρτήσει την
έπικράτησή του από την άπόλυτη άρνηση του ανθρώπινου στοι-
χείου μέσα στον άνθρωπο. Έχθρός του κομμουνισμού κατόντησε
νάσαι όχι μόνο εκείνος που λέει «Όχι» στον κομμουνισμό, αλλά
κ' εκείνος άκόμα που λέει «Ναι» στο κοινωνικό και οίκονομικό
κομμουνιστικό σύστημα, αλλά που τολμάει, με όσοδήποτε χα-
μηλή φωνή, να λέει «Ναι» και σε μερικές άλλες αλήθειες, σε
αλήθειες δικές του που είν' άσχετες με την πολιτική και κοινο-
νική πραγματικότητα. Το κομμουνιστικό κράτος, σύμφωνα με
τις άρχές του Λενινισμού, πρέπει να μπαίνει παντού και να μην
άφίνει τίποτα στη δικαιοδοσία του ανθρώπου. Ένώ στην ουσία
τών οίκονομικών και κοινωνικών του μέτρων και μεταρρυθμίσεων,
ο Λένιν, ο «όρθόδοξος» Μαρξιστής, ήταν λιγότερο άκαμπος
άπ' ό,τι θα περίμενε κανένας, και μάλιστα σχεδόν «όππορτου-
νιστής», στη βασική πολιτική και ήθική άρχή της ολοκληρωτι-
κής ύποταγής του ανθρώπου στο κράτος, δηλαδή στην άρχή του
άφανισμού των συνειδήσεων, ήταν άπόλυτος και άμείλικτος. Με
τον Λένιν μεταφέρθηκε ουσιαστικά ο κομμουνισμός από το άνοι-

χτό πεδίο του κοινωνικού κινήματος στην κλειστή σφαίρα του πολιτικού δόγματος. Στους Μάρξ και Ένγκελς το κοινωνικό κίνημα έρχεται στην πρώτη γραμμή και η πολιτική θεωρία στη δεύτερη. Με τον Λενινισμό αντιστράφηκαν οι όροι. Το κοινωνικό κίνημα μπήκε σε δεύτερη γραμμή και υποτάχθηκε ουσιαστικά στο δόγμα του ολοκληρωτικού κράτους. Το πρόβλημα δεν είναι πια η απελευθέρωση του έργατη. Το πρόβλημα είναι η υποταγή όλων — και μαζί μ' όλους και αυτού του έργατη — στο μονοσήμαντο και άκαμπτο δόγμα του ολοκληρωτικού κράτους. 'Ο Λένιν θά σκέφθηκε ίσως, γλιστρώντας από το δογματικό και άφηρημένο ανθρωπισμό στην πρακτική απανθρωπία, ότι αφού δε μπορεί νάβαι όλοι οί άνθρωποι ελεύθεροι ως ήθικες συνειδήσεις, δεν πρέπει νάβαι ελεύθερος κανένας. Κανένας έκτός από τον ίδιον· ή μάλλον ούτε ό ίδιος, γιατί όποιος δε βλέπει στους άλλους την ήθικά ελεύθερη προσωπικότητα, δεν είναι ούτε ό ίδιος ελεύθερος. 'Ο τύραννος είναι δούλος, είναι υποδουλωμένος στις μανίες του.

Τό ολοκληρωτικό κράτος, αφού έλέγχει τό καθετί και θεωρεί άμάρτημα ή κίνδυνο και την πιό άθώα και για τό κράτος άκίνδυνη ιδιωτική αύθυπαρξία του ανθρώπου, ανάγει άναγκαστικά την τρομοκρατία σε σκοπό. Για να μπορεί να έλέγχεται και αύτή άκόμα ή σχέση των συζύγων μεταξύ τους, πρέπει ό τρόμος να φτάνει κι' ως τά ένδότερα τής οίκογενειακής έστίας. 'Ο κάθε άνθρωπος, άκόμα και ό άδερφός ή ό σύζυγος, πρέπει να μπορεί νάβαι ό σπιούνος και ό καταδότης. Τό ανθρώπινο πρόσωπο παραχωρεί έτσι τή θέση του στη μάσκα. 'Ο άνθρωπος, μαζί με τή συνείδησή του, χάνει και τό πρόσωπό του. Τό πρόσωπο έκφράζει και καθρεφτίζει τή συνείδησή μας πολύ άμεσώτερα κι' από τά λόγια ή τίς πράξεις μας. Τό πρόσωπο του ανθρώπου είναι θεϊό. Τό ολοκληρωτικό κράτος έχθρεύεται τό πρόσωπο του ανθρώπου. Προτιμάει τή μάσκα. Προτιμάει την άνέκφραστη πρόσοψη, τό μάτι τό γυάλινο, τό χρώμα τό κίτρινο ή έστω τό άδηλο, τά χείλη τά σφιγμένα (όπως τους γρόνθους τους σφιγμένους, ποτέ την άνοιχτή παλάμη), την κίνηση τή σπασμωδική που σημαίνει την άναστολή του αύθόρμητου και άμεσου τρόπου ζωής. Μέσα στο πλαίσιο του ολοκληρωτικού κράτους, ό άνθρωπος δε βλέπει στο πρόσωπο του διπλανού του τον άνθρωπο· βλέπει μονάχα τον ένδεχόμενο καταδότη, τον ένδεχόμενο δήμιο. Η

σχέση ανάμεσα στους ανθρώπους παύει νάναι ανθρώπινη. Ἡ σχέση με τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας παύει λίγο-λίγο νάναι ανθρώπινη. Σ' ὅσους μάλιστα γεννιούνται καὶ ανατρέφονται μέσα στὸ ἀπάνθρωπο σχολεῖο τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους, δὲν ἀρχίζει κανὸν ποτὲ ἡ σχέση με τὸ διπλανό τους ἢ με τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους νάναι ανθρώπινη.

Τὰ σκέφθηκε τάχα ὅλα αὐτὰ ὁ Λένιν ; Ἐγκαινιάζοντας στὴν ἱστορία τὸ ὀλοκληρωτικὸ κράτος, ἤξερε τάχα ποιὲς θάταν οἱ συνέπειες τῆς λειτουργίας του στὴν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου; Εἶναι δύσκολο νὰ δώσουμε μιὰ κατηγορηματικὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτό. Διαβάζοντας τὶς ἐπιστολὲς πρὸς τὴ μητέρα του καὶ πρὸς τὶς ἀδελφές του, δὲ μπορούμε νὰ πούμε ὅτι ἔχουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ ἀνθρώπος ποὺ μιλάει μέσ' στὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς εἶναι ἀπόλυτα ξένος πρὸς τὸ ἰδιωτικὸ αἶσθημα τῆς στοργῆς, τὸ ἠθικὰ αὐτόνομο, τὸ οὐσιαστικὰ ἀνθρώπινο. Ὡστόσο κι' αὐτὸς ὁ Ἐρρίκος Μπαρμπύς, ποὺ προλογίζει μιὰ γαλλικὴ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λένιν, τονίζει χαρακτηριστικὰ ὅτι οὔτε στὶς ἐπιστολὲς πρὸς τὴ μητέρα του δὲν παύει ὁ Λένιν νάναι ἐκεῖνος — ὁ « Τιτάν », ὅπως λέει ὁ Γάλλος μυθιστοριογράφος — ποὺ ἐνσαρκώνει τὴν Ἐπανάσταση. Οὔτε στὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς δὲν ἐκδηλώνονται, ὅπως ἐκδηλώνονται στὶς ἐπιστολὲς ἄλλων τῶν ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν, οἱ « μικρὲς πλευρὲς » τοῦ μεγάλου. Ὁ Λένιν ἦταν « ἐπαγγελματίας ἐπαναστάτης », ἦταν σὲ ὅλα του ὁ ἴδιος, ταυτισμένος με τὸν ἐπαναστατικὸ ἑαυτό του σὲ σημεῖο ἀπίστευτο, « λυτρωμένος » ἢ « στερημένος » ἀπὸ ὀποιοδήποτε δεῦτερο « ἐγὼ » μέσα του (μικρότερο ἢ μεγαλύτερο). Μήπως ὅμως καὶ ὁ μικρότερος ἑαυτὸς μας δὲν εἶναι ἀναγκαῖος γιὰ νᾶμαστε ἀνθρώποι ἀληθινοί ; Μήπως καὶ οἱ μικρὲς πλευρὲς μας δὲν εἶναι πολλὰς φορὲς πιὸ οὐσιαστικὰ ἀνθρώπινες ἀπὸ τὶς λεγόμενες μεγάλες ; Χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ πούμε ὅτι ἡ στοργὴ τοῦ Λένιν γιὰ τὴ μητέρα του δὲν ἦταν ἓνα αὐτόνομο ἠθικὸ γεγονός μέσ' στὴν ψυχὴ του, δὲν εἴμαστε καὶ βέβαιοι ἂν ἡ στοργὴ αὐτὴ θάταν ἡ ἴδια ἢ ἂν θὰ μπορούσε κανὸν ν' ἀνθέξει καὶ νὰ ἐπιζήσει σὲ περίπτωση ποὺ ἡ μητέρα του θὰ εἶχε διαφωνήσει με τὸν ἐπαγγελματία ἐπαναστάτη. Ποῦ θᾶβρισκε τόπο μέσ' στὴ συνείδησή του μιὰ τέτοια μητέρα, ἀφοῦ κάθε « μικρὴ πλευρὰ » μέσα του εἶχε λείψει ; Ὁ καταλυτὴς τῶν συναισθηματικῶν προλήψεων θ' ἄφινε τάχα τὸν ἑαυτό του νὰ παραδοθεῖ στὸν πειρασμὸ μιᾶς στοργῆς

πού θα ρχόταν σέ αντίφαση μέ τό μονοκόμματο επαναστατικό έαυτό του ;

Ή βιογραφική αὐτή παρένθεση ἦταν ἀναγκαία. Μπορεῖ ὁ Λένιν, ἐγκαινιάζοντας τό ὀλοκληρωτικό κράτος πού ἀφανίζει τήν ἠθική αὐθυπαρξία τοῦ ἀνθρώπου, νά μὴν ἤξερε ποιές θάταν πέρα γιά πέρα οἱ συνέπειες τῆς λειτουργίας του στήν ἠθική ζωή τῆς ἀνθρωπότητας, ἀναμφισβήτητο ὅμως εἶναι, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὅτι μόνον ἓνας ἀνθρώπος, πού κι ὁ μέγας θαυμαστής του Ἐρρίκος Μπορμπύς τὸν βλέπει ὡς τὸν μονοκόμματο καὶ μονοσήμαντο « ἐπαγγελματία επαναστάτη », μπορούσε, θεσπίζοντας τό ὀλοκληρωτικό κράτος, ν' ἀδιαφορήσει γιά τίς συνέπειες πού θά εἶχε ἡ πράξη του αὐτή. "Αν ὄχι τίποτ' ἄλλο, ὁ Λένιν πάντως ἀδιαφόρησε.

7. — Ἡ επικράτηση τοῦ Λενινισμοῦ, τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, στή Ρωσία ἦταν μιὰ στροφή ὄχι μόνο γιά τὴ ρωσική, ἀλλὰ γιά τὴν παγκόσμια ἱστορία. Ὁ Λένιν, θεσπίζοντας τὸν ἐρυθρὸ ὀλοκληρωτισμὸ στή χώρα του, ἀποφάσισε νά ὑποτάξει τὸν παγκόσμιο σοσιαλισμὸ στὸ ρωσικὸ κομμουνισμὸ. Πρὶν ἀκόμα γίνεи κύριος ὀλοκληρῆς τῆς Ρωσίας, ἐνῶ μὲ τὸ νέο « ἐρυθρὸ στρατὸ » πολέμουσε ἀκόμα τοὺς ἀντεπαναστάτες καὶ τοὺς ξένους, μεταβάλλοντας τοὺς χτεσινοὺς λιποτάκτες σὲ πειθαρχικοὺς στρατιῶτες καὶ δίνοντας στὸν Στάλιν τὴν εὐκαιρία νά ἀποκαλύψει γιά πρώτη φορὰ τὴ στρατηγική του ἰδιοφυΐα, συγκαλεῖ τὸ Μάρτιο τοῦ 1919 στή Μόσχα ἓνα διεθνὲς συνέδριο τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων (τριάντα κιόλας κόμματα προθυμοποιήθηκαν ν' ἀντιπροσωπεύθουν) καὶ ἰδρύει, ξεπερνώντας καὶ ξεγράφοντας τὴ « Δευτέρα Διεθνή », τὴν « κομμουνιστικὴ Διεθνή », δηλαδὴ τὴν τρίτη. "Ἢδη, πρὶν ἀπὸ τὰ 1917, τὰ ἄκρα ἀριστερὰ στοιχεῖα τοῦ παγκόσμιου σοσιαλισμοῦ, εἶχαν συγκεντρωθεῖ δυὸ φορές (τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1915 στὸ Τσίμμερβαλντ, καὶ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1916 στὸ Κιένταλ) καὶ εἶχαν οὐσιαστικὰ ἀποσχισθεῖ ἀπὸ τὴ « Δευτέρα Διεθνή ». Στὰ συνέδρια αὐτά, ὅπου καταδικάστηκε ὁ πόλεμος καὶ κηρύχθηκε τὸ σύνθημα τῆς εἰρήνης χωρὶς προσαρτήσεις, τὸν κύριο λόγο τὸν εἶχαν οἱ Ρῶσοι μπολσεβίκοι καὶ εἰδικώτερα ὁ Λένιν. Ἔτσι, πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν επανάσταση καὶ τὴν επικράτηση, οἱ Ρῶσοι κομμουνιστὲς κατάφεραν νά δώσουν αὐτοὶ τὸν ὀριστικὸ τόνο καὶ τὸ ὀριστικὸ χρῶμα στὸν παγκόσμιο κομμουνισμὸ. Συγκεκριμένα ὁ Λένιν εἶν' ἐκεῖνος πού ὄχι μόνον ἔδωσε

την κατεύθυνση, την οριστική και τελειωτική, στα κομμουνιστικά κόμματα του κόσμου, αλλά που ύστερ' από πολλών ετών συστηματική και επίμονη προετοιμασία, καθοδήγηση και προσωπικές επεμβάσεις, δημιούργησε και το νέο τύπο « κόμματος » που επάνω του βασίστηκε επίσημα, ύστερ' από τὰ 1917, τὸ παγκόσμιο κομμουνιστικὸ κίνημα. Γιὰ πρώτη φορά στὸν κόσμον ἀποκρυσταλλώθηκε ὁ τύπος ἐκεῖνος τοῦ κόμματος που ἀπορροφᾷ ὀλοκληρῆ τὴν ὑπόσταση τῶν μελῶν του, ὁ « ὀλοκληρωτικὸς » τύπος τοῦ κόμματος. Ὅπως πάει νὰ κάνει ὀλοκληρωτικὸ καὶ τὸ κράτος που πέφτει στὰ χέρια του, ἔτσι πρέπει νάβῃ τὸ ἴδιο τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα ὀλοκληρωτικὸ. Ζώντας καὶ μέσ' στὸ πλαίσιο τῶν πιὸ ἐλεύθερων δημοκρατιῶν, τὸ μέλος τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ἐλεύθερο. Ἐξηγώντας, ἀργότερα, ὁ Στάλιν τὴ μεγάλη αὐτὴ προσθήκη που ἔκανε ὁ Λένιν στὸ Μαρξισμό, τονίζει ὅτι ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου δὲ μπορεί νὰ νοηθεῖ χωρὶς νὰ διευθύνεται ἀπὸ ἓνα κόμμα καὶ ὅτι τὸ κόμμα αὐτὸ δὲ μπορεί ν' ἀσκήσει τὴ δικτατορία του χωρὶς νὰ ὑπάρχει « μιὰ σιδερένια πειθαρχία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κόμματος ». Μ' ἄλλα λόγια, ἡ πιὸ βαρεῖα δικτατορία ξεσπάει ἐπάνω στὶς συνειδήσεις τῶν ἴδιων τῶν μελῶν τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος που δῆθεν ἀσκοῦν ἢ καλοῦνται, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση, ν' ἀσκήσουν τὴν ὑποτιθέμενη συλλογικὴ δικτατορία τους ἐπάνω στοὺς ἄλλους. Ἡ ἐφεύρεση τοῦ « ὀλοκληρωτικοῦ » κόμματος εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ μεγαλύτερη, ἀλλὰ καὶ ἡ φοβερώτερη διανοητικὴ πράξη τοῦ Λένιν. Χωρὶς τὸ ὀλοκληρωτικὸ κόμμα δὲ θὰ μπορούσε, φυσικὰ, νὰ ὑπάρξει καὶ ὀλοκληρωτικὸ κράτος. Μιὰ δημοκρατικὴ ἢ ἔστω σχετικὰ δημοκρατικὴ κοινότητα ἀνθρώπων (ὅπως ἦταν ἄλλοτε ἡ κοινότητα τῶν φεουδαλικῶν ὀργανωμένων εὐγενῶν) θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ καταπιέζει οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ ὅσους θάταν ἔξω ἀπὸ τὴν τέτοια κοινότητα, δὲ θὰ μπορούσε ὅμως ποτὲ ν' ἀπορροφήσει ὀλοκληρωτικὰ τὴν ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ ὑπόσταση τῶν ἄλλων, τῶν ὑποταγμένων τάξεων καὶ στρωμάτων. Γιὰ νὰ μπορεί ν' ἀσκήσει ἓνας συλλογικὸς ὀργανισμὸς μιὰν ἀπόλυτη ἀπορροφητικὴ ἐξουσία στοὺς ἄλλους, πρέπει νάχουν ἀπορροφηθεῖ πρὶν ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους τὰ ἴδια του τὰ μέλη ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸ « τέρας » τοῦ συλλογικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ Λένιν, μὲ τὴ μεγαλοφυΐα του, τὸ κατάλαβε πρῶτος, τὸ διακήρυξε, τὸ δίδαξε, τὸ ἐπέβαλε. Πρὶν,

κατακτώντας την εξουσία, κάνουν οί κομμουνιστές τούς άλλους να πάφουν νάναι άνθρωποι, πρέπει να έχουν πάψει οί ίδιοι νάναι άνθρωποι. Κ' εδώ πρέπει βέβαια να επαναλάβουμε ότι δέ μπορούμε να ξέρουμε αν ο Λένιν είχε την απόλυτη συνείδηση τών συνεπειών που μιὰ τέτοια ολοκληρωτική απορρόφηση τού ανθρώπου από τὸ κόμμα θὰ είχε αναγκαστικά στην ήθική ζωή τών κομμουνιστών. Ὁ Λένιν, με τὸν άσιατικὸ φανατισμὸ του, δέν ἔδλεπε παρά μόνο μπρός του. Δέν ἔδλεπε δεξιά καί άριστερά, δέν άφινε τὴ ματιά του να τὴν αντιπερισπάσουν τὰ άπειρα ιδιαίτερα τοπία τῆς ανθρώπινης ζωῆς. Κι' ὅσο για τὴ θεά που ἦταν μπρός του, κι' αὐτὴν άκόμα τὴν είχε ὁ ἴδιος ἐφεύρει καί τοποθετῆσει μπρός στὰ μάτια του. Τὴν είχε ἐφεύρει (ἀντὶ να τὴ βρεῖ ὅπως τὴν άνοίγει μπρός στὰ μάτια μας ὁ Θεὸς καί ἡ Φύση) ἀνατρέποντας ὅ,τι ἔχει χιλιάδες χρόνια ἀναπτυχθεῖ καί παγιωθεῖ μέσ' στην ψυχὴ τού ανθρώπου. Ὁ Λένιν εἶναι ὁ μεγάλος ἐφευρέτης τών τρομακτικῶν ἀνατρεπτικῶν δυνάμεων που για πρώτη φορά στην ἱστορία πάνε ν' ἀλλοιώσουν ριζικά τὸν ἄνθρωπο μέσα στὰ βάθη τού ἑαυτοῦ του. Οἱ Μάρξ καί Ἐνγκελς, ὅπως εἶπαμε καί στὸ πρῶτο κεφάλαιο, είχαν μονάχα θεωρητικά προετοιμάσει τὸ δρόμο για τὴν ἐξαπόλυση τών ἀνατρεπτικῶν δυνάμεων. Ὁ κομμουνισμὸς που ἐκείνοι δίδαξαν δέν ἦταν αὐτὸς μονάχος του — ὡς κίνημα κοινωνικῆς ἀνατροπῆς — ἡ μεγάλη ἀνατροπὴ. Τὴ μεγάλη καί ἱστορικά πρωτόφαντη ἀνατροπὴ στην ήθική ζωή τού ἀνθρώπου (μιὰν ἀνατροπὴ ἀνάλογη μ' ἐκείνη που σημαίνει για τὴ γύρω μας φύση ἡ ἀξιοποίηση τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας στὰ χέρια τού ἀνθρώπου) προκάλεσε ἡ σύλληψη καί ἡ ἀποκρυστάλλωση τού «ολοκληρωτικοῦ» κόμματος καί τού «ολοκληρωτικοῦ» κράτους ἀπὸ τὸν Λένιν. Ἐνῶ ὅμως οἱ μεγάλοι ἐρευνητές καί οἱ ἀμέτρητοι μικρότεροι συνεργοὶ καί συνεργάτες τους που προετοίμασαν καί ἐπαλήθευσαν, στὰ κλειστά μελετητήρια κ' ἐργαστήριά τους, τὴ λογικὴ σύλληψη καί τὴν πρακτικὴ ἀξιοποίηση στ' ἀνθρώπινα χέρια τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας, δέν είχαν καμιάν ἄλλη πρόθεση ἔκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη να βαδίσουν ἐπάνω στὸ δρόμο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας, ὁ Λένιν ἔγινε ὁ συνειδητὸς ἡγέτης τῆς μεγάλης καί πρωτόφαντης ἀνατροπῆς, ἀδιάφορο αν δέν είχε ἴσως συλλάβει οὔτε ὁ ἴδιος ὅλες τὶς φοβερὲς συνέπειές της. Ἄν τὸ μέλος τού κομμουνιστικοῦ κόμματος, ὄχι μόνο στὴ Ρωσία, ἀλλά σ' ὅποιαδήποτε χώρα, καί

στην πιὸ δημοκρατική, ἔπαψε ν' αναπνέει ἐλεύθερο ἀέρα, αὐτὸ τὸ χρωστάει στὸν πολιτικὸ ἡγέτη του τὸν Λένιν, καὶ ὄχι στὸν κάποιον τρίτον πού ἢ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τὸν ἔφερε στὸ ἀντικειμενικὰ ἀναπότρεπτο ἀποτέλεσμα ν' ἀφαιρέσει τὸν ἀέρα γύρω του. Κι' ὁ κομμουνιστὴς δὲν τὸ νιώθει κἂν τὸ κακὸ πού ἔπαθε. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ χειρότερον ἀπ' ὅλα. Τὸν ἄνθρωπο μέσα του τὸν ἔχασε σὲ τέτοιο σημεῖο πού δὲ γεννιέται κἂν ἡ ἀμφιβολία στὴ συνείδησή του, ἂν ἔχει ἢ ὄχι διατηρήσει τὴν ἀνθρώπινη ὑπόστασι. Ἡ ἀμφιβολία πού δὲν τὴν ἔχει βέβαια ἐφεύρει τὸ ἀστικό καθεστῶς, ἡ «μπουρζουαζία», ἀλλὰ τὴν ἔχει χαρίσει στὸν ἄνθρωπο ἢ ἴδια ἢ Φύση καὶ τὴν ἔχει κυρώσει ἀμέτρητων ἐτῶν ἱστορία καὶ ψυχικὴ ἐμπειρία (ἢ ἐμπειρία πού ἔκανε ἀκριβῶς τὸν Μάρξ καὶ τὸν Λένιν νὰ μποροῦν νὰ γράφουν βιβλία καὶ ν' ἀκοῦν μουσική), καταδικάστηκε ὡς τὸ μεγαλύτερον κακόν. Δὲν ἄρχισαν ὅμως τάχα οἱ ἴδιοι οἱ Μάρξ καὶ Λένιν ἀμφιδόλλοντες γιὰ κάτι ὥσπου νὰ φτάσουν σ' ἐκεῖνο πού τράβηξε τὴν πίστη τους; Γιατί, τάχα, στὸ μέλλον δὲν πρέπει πιά κανένας ν' ἀμφιδόλλει; Καὶ δὲν πρόκειται κἂν μόνο γι' αὐτό. Γιατί πρέπει τάχα τὸ μέλος τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος νὰ μὴ μπορεῖ νὰ βρεῖ κ' ἐξω ἀπὸ τὸν κομμουνισμό τὸν «ἐαυτό του», κάποιον δεῦτερον ἔστω ἢ πολὺ μικρότερον λόγο ψυχικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς, ἀκολουθώντας τὴν ἐντολὴ τῆς ἴδιας τῆς Φύσης πού εἶναι σ' ὅλα διαφοροποιημένη, πολύχρωμη, ἀκόμα καὶ ἀντιφατικὴ; Ὁ μεγαλύτερος δοῦλος πού γεννήθηκε ὡς τὰ τώρα στὸν κόσμον εἶναι ὁ κομμουνιστὴς.

Εἶναι, βέβαια, ἐκπληκτικὸ τὸ πῶς κατάφεραν ὁ Λένιν καὶ οἱ συνεργάτες του, πρὶν μάλιστα κι' ἀπὸ τὴν ἐπικράτησή τους στὴ Ρωσία, νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς κύκλους τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἀκόμα καὶ στὸ συνέδριον τῆς Μόσχας, τὸ Μάρτιον τοῦ 1919, ὅταν ἰδρύθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἀμείλικτη καθοδήγησιν τῶν μπολσεβίκων ἡ «Κομμουνιστικὴ Διεθνὴς», δὲν ἦταν ἀπόλυτα φυσικὸ νὰ παραδεχθοῦν ὅλα τὰ δυτικὰ κομμουνιστικὰ κόμματα τὸν τόνον καὶ τὸ χρῶμα πού ἔδωσε ἡ Ρωσία, ἢ Ἀσία. Κι' ἂν σημειώθηκαν, φανερὰ ἢ ὑπόκωφα, μερικὲς ἀντιδράσεις, οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς ἀφοροῦσαν μόνο τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰ τοῦ ζητήματος, τὸ θέμα τῆς ἔδρας καὶ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς «Τρίτης Διεθνούς». Στὴν οὐσίαν, τὴν ἀπάνθρωπον ἀσιατικὴν (ἀσιατικὴν στὴν εἰδικώτερη ἔννοια τῆς «ταταρικῆς» Ἀσίας) δὲν ἔφερε ἀντίρρηση κανένας. Τὰ δυτικὰ κομμουνιστικὰ κόμ-

ματα είχαν πέσει σε μιαν ήθικη παθητικότητα που δεν είναι άσχετη και με τον παθητικό και παθολογικό έκκεντρισμό στην άδειανή ψυχή και σκέψη πολλών Ευρωπαίων συγγραφέων και καλλιτεχνών στις αρχές του αιώνα μας, που συνεχίζεται ως τα σήμερα. Το φαινόμενο αυτό είναι πολύ σημαντικό στην ήθικη και πνευματική του κρισιμότητα. Δέ γεννήθηκε βέβαια στη δυτική ή κεντρική Ευρώπη ή «πολιτική» άρνηση του ανθρώπινου στοιχείου μέσα στον άνθρωπο. Ή άρνηση όμως αυτή που γεννήθηκε στη Ρωσία (όπου έγκαταστάθηκε, ύστερ' από μιαν άθόρυβη και άθεατη μετακόμιση, ο Μαρξισμός στα τέλη κιόλας του 10' αιώνα) βρήκε και στη Δύση πολλούς ανθρώπους έτοιμους, με την άδειανή τους σκέψη και ψυχή, να τη δεχθούν και να την κάνουν δική τους. Και οι τέτοιοι άνθρωποι δεν ήταν εργάτες και βιοπαλαιστές. Ήταν «διανοούμενοι», ξεπεσμένοι άστοί, σεξουαλικά άνικανοποίητες και άσχημες γυναίκες, φοιτητές και νέοι, παραγνωρισμένες «μεγαλοφυΐες», άνεδαφικοί θαμώνες τών φουτουριστικών άτελιέ και τών κοσμοπολιτικών καφενεείων. Ό ήθικα ώραιος και γεμάτος μουσική συγκίνηση μέσα του Γερμανοεβραίος Γουσταύος Λάνταουερ που πόνεσε τον εργάτη και την ανθρωπότητα (τον Έβραίο τον είδε να λυτρώνεται μόνο μαζί με το λυτρωμό της ανθρωπότητας) και που έπεσε στις μεταπολεμικές ταραχές στη Γερμανία πολεμώντας για το προλεταριάτο, δηλαδή για να σώσει τον «άνθρωπο» μέσα στον προλετάριο, ένας τέτοιος άνθρωπος, άν και άγωνίστηκε παράλληλα με τους κομμουνιστές του Κάρλ Λίμπκνεχτ και της Ρόζας Λούξεμπουργκ, δε μπορούσε να στραφεί στη Μόσχα, βρέθηκε σε μιαν ήθικα δραματικώτατη θέση γιατί δεν ήταν άδειος και άρηητικός μέσα του, και σώθηκε με το μαρτυρικό του θάνατο. Οι όπαδοί της «Τρίτης Διεθνούς», που δε μπορούσαν βέβαια πάνω στο ξέσπασμα τών επαναστατικών πραξικοπημάτων στα 1919 - 1920, όταν είχαν ανάγκη από ήρωες και μάρτυρες, να βρίσουν τη μνήμη του, τον είπαν ούτοπιστή. Ίσως να ήταν ο Λάνταουερ και ούτοπιστής. Προπάντων, όμως, ήταν άνθρωπος. Ή φωνή του ήταν ή κραυγή άγωνίας του ανθρώπου μέσ' από τα βάθη του κομμουνισμού. Τα βάθη αυτά, άφότου έσκαψε ή Ρωσία την ψυχή για να ξεριζώσει τον άνθρωπο, είναι άπύθμενα.